

GİRİŞ

Azərbaycanda yüngül sənayenin inkişafı ən qədim vaxtlardan məlumdur. Respublikada xalçaçılığın tarixi 13 - cü əsrə təsadüf edir. 1913 – cü ildə Azərbaycanda 300 ton xam ipək, 22 min ton pambıq mahlıcı 4 mln ton yun istehsal edilmişdir ki, buda ümumrusiya istehsalının müvafiq olaraq 79%, 10% və və 2%- ni təşkil edirdi. Azərbaycanın böyük əmək ehtiyatlarına malik olmasına baxmayaraq ,o iri xammal ixrac edən ölkə hesab edilirdi. Fabrik – zavod toxuculuğu,tikiş, trikotaj məmulatlarının, ayaqqabının sənaye istehsalı ucuz xammal bazasını itirməkdən qorzan Rus fabrik sahibləri tərəfindən süni sürətdə ləngidilirdi. Azərbaycan çar Rusiyasının digər ucqar rayonları kimi, mərkəzdə emal olunan bütün növ xammalın göstəricisi rolunda güclə saxlanılırdı.

Böyük vətən müharibəsinə qədər olan illərdə bir neçə iri müəsisələr tikilmişdir: Gəncədə mahud fabriki, bir neçə pambıqtəmizləmə zavodları (Yevlax, Gəncə, Ucar, Salyan, Bərdə), Şəki və Xankəndində ipək kombinatları, Bakıda corab-trikotaj kombinatı, iki tikiş bir ayaqqabı fabriki tikilib istifadəyə verilmişdir. Müharibədən sonrakı illərdə bir neçə iri müəsisələr tikilmişdir: Mingəçevirdə toxuculuq kombinatı, Sumqayıtda xovlu iplik, üst trikotaj və tikiş fabrikləri, Gəncədə xalça kombinatı və tikiş fabriki, Bakıda ayaqqabı, tikiş, gön-qalanteriya fabrikləri, Ordubadda baramaaçan fabrik, Naxçıvanda alt trikotaj, tikiş və xalça fabrikləri, digər şəhərlərdə tikiş fabrikləri.

Eyni zamanda fəaliyyət göstərən müəsisələrin texniki yenidənqurulması və genişləndirilməsi üzrə işlər aparılmışdır. 1975-ci ildən sonra yüngül sənayenin inkişaf tempi azalmışdır.

Yüngül sənaye

Toxuculuq tikiş, xəz-dəri, gön-dəri, ayaqqabı, trikotaj və xalçaçılıq sahələrindən ibarətdir. Yüngül sənaye ona bitki xammalı (pambıq, kətan), heyvandarlıq xammalı (yun, ipək, xəz-dəri) və süni və sintetik liflər verən kimya sənayesi ilə sıx əlaqədardır. Süni lif oduncaqdan hazırlanmış kimyəvi liflərdən (viskoz, asetat və s.) sintetik lif -neft, qaz və kömürdən düzəldilmiş liflərə (kapron, lovsan və s.) deyilir. Yüngül sənaye bütün ölkələrdə inkişaf edib. XX əsrin II yarısından başlayaraq — bol xammal və ucuz işçi qüvvəsinə malik İEOÖ –lərin bu sahədə payı İEÖ-lərə artmışdır. (Xüsusilə pambıq parça istehsalında) Toxuculuq – yüngül sənayenin ən mühüm sahədir. Toxuculuq istehlakçıya əmək ehtiyatlarına və xammal mənbələrinə meyl edir. Əsasən qadın əməyindən istifadə olunduğundan toxuculuq müəssisələri ağır sənaye rayonlarında və əhalinin sıx məskunlaşdığı yerlərdə tikilir. Toxuculuq məhsulları pambıq, yun, ipək və kətan parça müəssisələrində yaradılır. Parçanın hazırlanması aşağıdakı mərhələlərdən keçir.

1. Xammal — pambıqtəmizləyən, kətan emal edən və yunyuyan müəssisələrdə ilkin emaldan keçir. Çoxlu tullantı yarandığından bu mərhələ üzrə müəssisələr xammal mənbələri yaxınlığında yerləşdirir.

2. Əyiricilik Bu mərhələdə lifdən yelik alınır.

3. Toxuculuq Bu mərhələdə iplikdən cod parça hazırlanır.

4. Bəzəmə Bu mərhələdə cod parçanı boyayıb, naxışlayırlar.

Bu mərhələləri ayrı-ayrı əyiricilik, toxuculuq və ya bəzəmə fabriklərində keçirmək olar. Bu fabriklərin hər birinin nəqliyyata, yükləmə – boşaltma işlərinə çəkdikləri xərclər hazır məhsulun maya dəyərinə daxil olaraq, onun qiymətini bahalaşdıracaq. Deməli, toxuculuq istehsalının bütün mərhələlərini 1 müəssisədə -kombinatda birləşdirmək daha sərfəlidir.

1. Pambıq parça -Çin, Hindistan. Misir. Pakistan, Meksika, Braziliya, Argentina kimi İEOÖ –lərdə toxunur. Bu sahənin İEOÖ –lərə nisbətən İEOÖ –lərdə daha sürətlə inkişaf etməsinə səbəb yerli pambıq xammalının bolluğu, əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin aşağı olması (pambıq parça daha ucuzdur), iqlim şəraitidir (əksər İEOÖ–lər pambıq becərilən tropik və subtropik iqlim qurşaqlarında yerləşir).

2. Kimyəvi lifdən toxunan parça ABŞ, Yaponiya və s. İEOÖ –lərdə.

3. İpək parça ABŞ, Yaponiya, Çin. Hindistan

4. Yun parça İtaliya, Rusiya, Çin, Yaponiya, ABŞ

5. Kətan parça Rusiya, Belarus, Ukrayna, Fransa

6. Cut parça Hindistan. Banqladeş. Pakistan, Çin ETİ dövründə təbii lifdən toxunan parçaların miqdarı azalmış, kimyəvi lifdən toxunan parçaların miqdarı isə artmışdır. Pakistan, Hindistan, Çin, Misir, Tayvan, Koreya, Braziliya kimi İEOÖ-lər ucuz işçi qüvvəsi və bol xammal hesabına əsas parça ixrac edən ölkələrə çevrilmişlər

Məhsulun keyfiyyəti

Buraxılan yüngül sənaye məhsullarının keyfiyyəti bizdə,daha çox isə xarici ölkələrdə isə istehlak tələblərinə cavab vermir.Parçaların bədii tərtibatı,paltarların və ayaqaqabının modelləşdirilməsi və istehsalı dərin muasir tələblərinə uyğun gəlmir.Hələ də zay məhsulun,texnoloji intizamın pozulması faizi yüksək olmaqda qalır,sahənin müəssisələrində səriştəsiz və ya az ixtisaslı işçilər məşğul olur,keyfiyyətə heç bir nəzarət edilmir.Məhsulun keyfiyyətinə habelə texnoji avadanlığın aşağı səviyyəsi də xeyli təsir göstərir.Müəssisələrdə olan texnoloji avadanlıq mənəvi və fiziki cəhətdən xeyli köhnəlmiş və xarici nümunəlırdən olduqca geri qalır.Müəssisələrin çoxu münasib olmayan yerlərdə, yaşayış yerlərinin yarımqirzəmilərində yerləşdirilmişdir. Keçmiş SSRİ-də məhsulun

keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, o cümlədən maddi həvəsləndirmə üzrə müəyən tədbirlər görülürdü, lakin onlar məhsulun keyfiyyətinin yaxşılaşdırmasını təmin etmirdi, belə ki, bu tədbirlər texnoloji proseslərin təkmilləşdirilməsi ilə müşayiət olunmurdu.

Məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi və çeşidinin yaxşılaşdırılması problemləri konkret ilkin xammalın istehsalından başlamış son hazır məhsulun buraxılışına qədər olan bütün proseslərlə sıx əlaqədardır. Belə ki, əsas etibarilə üst əsas trikotaj buraxan trikotaj məmulatları fabriklərində alınmış təmiz yun və yarımıyunan 40-50%-ini yenidən sarımaq və malgondərəyə qaytarmaq və ya növünü aşağı salmaq lazım gəlirdi. Bu sahədə məhsulun keyfiyyətini əsaslı sürətdə yaxşılaşdırmaq üçün yeni növ pambıq parça yun və ipək liflərinin istehsalı ilə məğul olmaq lazımdır. Hələ yeni toxuculuq müəsisələri tikilib istifadəyə vermək, artıq mövcud imkanlardan tam istifadə etmək lazımdır. Həmçinin avadanlıq və texnologiyaları modernləşdirmək tələb olunur. Respublikanın yüngül sənayesinin bütün çətinliyi bizdə özümüzün toxuculuq maşınqayırma müəsisələrinin olmaması ilə bağlıdır. Ona görə də istər – istəməz digər dövlətlərdən asılı vəziyyətə düşürük, beləliklə məhsulun keyfiyyətini, onu formalaşdıran təkmil istehsal – texniki bazasını yaratmaqla, yeni müasir mütərəqqi texnologiyaları tətbiq etməklə təmin etmək olar.

Son illərdə yüngül sənaye məhsullarının keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq respublika müəsisələrində Macarıstan, Yaponiyadan və digər ölkələrdən alınmış yeni avadanlıqlar quraşdırılmış, bir sıra istehsal sahələrini modernləşdirmək üçün xarici firmalarla kontraktlar bağlanmış, modular evində fabriklərdə paltarların modellər üçün eksperimental istehsalı yaradılmış, ayaqqabı fabriklərində modelərin yeniləşməsi gedir. Lakin bütünlükdə, məhsulun keyfiyyətini yaxşılaşdırılması üçün əsas tədbirlərin görülməsi tələb olunur. Belə ki, bir çox ölkələrdə dövlət yüngül sənayeni

inkişafı üçün müəssisələrlə moderinləşmə üçün güzəştli kreditlərin verilməsin, mənfəətdən verginin azaldılmasını və.s nəzərdə tutur.

Yüngül sənayenin çətin günləri

Sovet dövründə bu sahə ümumi daxili məhsulun 8 faizini təşkil etdiyi halda, indi bu rəqəm 1 faizə belə çatmır.

Azərbaycanda yüngül sənaye mallarına olan daxili tələbatın 90 faizi idxal hesabına ödənilir. Azərbaycanda bu sahənin inkişafı üçün böyük potensial olsa da, həmin potensialdan yetərincə istifadə edilmir. Bu məsələyə münasibət bildirən Milli Məclisin iqtisadi-siyasət komitəsinin üzvü Əli Məsimli bildirdi ki, Azərbaycanda yüngül sənayenin inkişaf etdirilməsinə ehtiyac var:

«Sovet dövründə bu sahədə olan çoxsaylı kombinatlar və istehsal müəssisələri indi demək olar ki, fəaliyyət göstərmir. Məsələn, Şəkiddə bölgənin ən böyük müəssisəsi olan İpək Komibinatı fəaliyyət göstərəndə orada 3-4 min nəfə çalışırdı. İndii isə müəssisə əvvəlki gücü ilə işləmir. İşləyənlərin isə ixtisarı gözlənilir». Müsahibimiz bildirdi ki, yüngül sənayedə ixtisaslaşmış xırda müəssisələr fəaliyyət göstərsə də, onlar iri müəssisələrin yerini tutmur: «Birincisi, xırda müəssisələrdə işçi qüvvəsi 30-40 nəfərdən çox olmur. Digər tərəfdən xırda müəssisələrdə istehal olunan malların isə həm keyfiyyəti yüksək deyil, həm də həcmi azdır. Üstəlik son illərdə bu həcm də azalıb. Statistika komitəsinin məlumatına görə, 2004-cü ilə nisbətən 2009-cu ildə yüngül sənayedə 7 faizlik geriləmə var. Ən böyük azalma isə 58,8 faiz olmaqla toxuculuq sahəsinin payına düşür». Millət vəkili fikrincə, yerli mallar çatışmazlığından bu gün Azərbaycana yüngül sənaye, xüsusən də geyim malları əsasən xaricdən – məsələn, Türkiyə, İran, Çin və bəzi Avropa ölkələrindən gətirilir». İqtisadçı ekspert hesab edir ki, bu sahədə sözdə yox, əməldə iş görülməlidir: «Dövlət proqramlarında

nəzərdə tutulub ki, bu sahənin inkişafı üçün ciddi tədbirlər həyata keçirilməlidir. Məsələn, pambıqçılıq haqqında qanun bu yaxınlarda qəbul olunmalıdır. Sonra ipəkçilik haqqında qərar var». Kənd təsərrüfatı nazirliyində isə hesab edirlər ki, bu sahənin inkişafı üçün xammal və kadr hazırlığı paralel aparılmalı, yeni müəssisələr yaradılmalıdır. Qeyd edək ki, Azərbaycanda yüngül sənayenin inkişaf etdirilməsi üçün artıq regionların iqtisadi potensialı da öyrənilib. Bir müddət əvvəl Əmlak məsələləri üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən aparılan araşdırma zamanı yüngül sənayedə səmərəli nəticələr əldə edə biləcək müəssisələr müəyyənləşib. Bunlar Şəki-İpək, Gəncə-toxuculuq, Bakı tikiş evi və Bakı əyirici toxucu müəssisələridir. Sovet dövründə bu sahə ümumi daxili məhsulun 8 faizini təşkil etdiyi halda indi bu rəqəm 1 faizə çatmır.

İndi Azərbaycanda yüngül sənaye mallarına olan daxili tələbatın 90 faizi idxal hesabına ödənilir. Mütəxəssislər Azərbaycanda bu sahənin inkişafı üçün böyük potensial olduğunu deyirlər. Onların qənaətinə görə Azərbaycanda yüngül sənayenin inkişaf etdirilməsinə ehtiyac var.

Sovet dövründə bu sahədə olan çoxsaylı kombinatlar və istehsal müəssisələri indi demək olar ki, fəaliyyət göstərmir.

Xırda müəssisələrdə istehsal olunan belə malların isə həm keyfiyyəti yüksək deyil, həm də azdır. Üstəlik son illərdə bu həcm də azalıb. Statistika komitəsinin məlumatına görə, 2004-cü ilə nisbətən 2009-cu ildə yüngül sənayedə 7 faizlik geriləmə var. Ən böyük azalma isə toxuculuq sahəsindədir – 58,8 faiz. Ona görə də bu gün Azərbaycana yüngül sənaye, xüsusən də geyim malları əsasən xaricdən –məsələn, Türkiyə, İran, Çin və bəzi Avropa ölkələrindən gətirilir.

Ekspert Oqtay Haqverdiyev:

“Dövlət proqramlarının özündə də bu nəzərdə tutulub ki, bunun inkişafı haqqında məsələn pambıqçılıq haqqında qanun bu yaxınlarda

qəbul olunmalıdır. Sonra ipəkçilik haqqında qərar var. Bunların hamısı xammaldan asili olduğu üçün əlbətdə potensial Azərbaycanda var. Hər halda bu kənd təsərrüfatından başlamalıdır ipəkçilik, baramaçılıq. Baramaçılığın özündə plantasiyalar əkilməlidir, qurdlar gətirilməlidir.”

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

- 1) *Bakı, Səda Nəşriyyat, Ə.Əhmədov.*
- 2) *İqtisadi Nəzəriyyə, Azərbaycan Dövlət İqtisad Unversiteti.*
- 3) *Şirinov N.Ş, Vəliyev X. A, Əliyev Y.Q, Bakı 1998.*
- 4) *Mühazirə Ləvazimatları.*